

خاطرات زندگی سیاسی من

وقایع شهریور ۱۳۲۰
۳۵

قبل از اینکه جریانات روز ششم شهریور را بیان کنم یک مطلب فراموش شده بود که در موقع خود بیان کنم برای اینکه نقصی در تاریخ آن ایام شوم نباشد با عرض معذرت از خوانندگان به شرح آن می پردازم .

روز سوم شهریور عصر که جلسه هیئت در حضور شاه بود همان طور که قبلاً اشاره کردم قرار شده سفرای خودمان در مسکو و لندن تلگراف شود و باین رفتار متفقین دائر بر تجاوز بایران اعتراض کنند . و نیز در همان جلسه شاه فرمودند فوری یک تلگراف به رئیس جمهوری امریکا بشود . و عجله داشتند متن تلگراف در همان جلسه حاضر شود و تلگراف بامضای خود معظم له باشد متن تلگراف توسط آقای منصور تهیه شد و قرائت گردید و آن تلگراف بشرح زیر است :

سوم شهریور / ۱۳۲۰ حضرت فرانکلین روزولت رئیس جمهور ایالات متحده امریکا - واشنگتن .

البته از حوادث اخیر ایران که قوای انگلیس و روس بدون اخطار قبلی غفلتاً از مرزهای این کشور عبور و بتصرف نقاط و بمباران عده زیادی از شهرهای باز و بی دفاع ایران مبادرت ورزیدمانند خاطر آن حضرت آگاه گردیده است . عنوان سابق روس وانگلیس نگرانی از وجود عده ای آلمانی در ایران بود که اطمینان داده شد بزودی از این کشور می روند در این صورت هیچ جای نگرانی برای آنها باقی نمانده و بهیچ وجه بر من معلوم نیست بچه علت باین اقدامات تجاوزکارانه متشبث شده و بدون ملاحظه شهرهای ما را

بمباران می‌کنند . در این موقع لازم می‌دانم باستناد اعلامیه آن حضرت مبنی بر مساعدت و تقویت اصول عدالت بین‌المللی و حفظ حقوق آزادی ملل از شما تقاضا نمایم که بایسن قضیه که برای ایران پیش آمده و یک کشور بی طرف و صلح جو را که هیچ منظوری جز حفظ آسایش و اصلاح امور داخلی خود ندارد دوچار مصائب جنگ می‌سازد متوجه نموده تا با اقدامات مؤثر نوع پرورانه خود در رفع این تجاوزات مساعی لازم مبذول فرمایند .

با امتنان از توجهات خیرخواهانه آن حضرت احساسات صمیمانه خود را تقدیم می‌نمایم — رضا پهلوی

این نکته را لازم است تذکر دهم که در آن تاریخ امریکا هنوز وارد جنگ به نفع متفقین نشده بود . و بیطرف بود . تلگراف ترجمه شد و مدتی صحبت شد از چه راهی مخابره شود معلوم شد تنها راهی که می‌شد با واشنگتن تلگراف کرد از راه لندن است باین مناسبت فرمودند تلگراف کشف مخابره شود نه رمز و یک قسمت را هم اصلاح فرمودند که لحن آن زننده نباشد . متأسفانه جواب این تلگراف پانزده روز بعد رسید که متن آنرا بموقع درج خواهم نمود .

در همان روز سوم شهریور طبق دستور شاه تلگرافاتی بنمایندگان سیاسی دولت شاهنشاهی در لندن و مسکو مخابره شد که به ورود آرتش بخاک کشور سما" اعتراض نمایند و نیز دو تلگراف از طرف آقای عامری بتاریخ سوم و چهارم شهریور به سفارت خانه‌های ایران در لندن و مسکو و آنکارا و واشنگتن مخابره شد . متن تلگرافهای مزبور چنین است :

سوم شهریور / ۱۳۲۰ — شماره ۱۲۹

تلگراف به سفارت خانه‌های ایران در لندن و مسکو .

تعقیب تلگراف سابق قوای متجاوز روس و انگلیس مشغول پیشروی هستند مخصوصاً روسها تمام شهرهای آذربایجان تا بندر پهلوی و غازیان را که همه بازوبی دفاع هستند بدون هیچ جهت بمباران می‌کنند این تجاوزات نظامی بدون هیچگونه اخطار قبلی بعمل آمده و با هیچ یک از اصول بین‌المللی مطابقت ندارد . لازم است فوراً بوزارت خارجه مراجعه و علت این اقدامات را توضیح خواسته . تقاضا شود هر چه زودتر دستور جلوگیری از آنها بدهند نتیجه را فوری اطلاع دهید .

جواد عامری

چهارم شهریور شماره ۱۳۱

تلگراف به سفارت خانه‌های ایران در واشنگتن و آنکارا

تعقیب تلگراف سوم شهریور لازم است بوزارت خارجه بگوئید جنگ ترتیباتی دارد

رویای را که قوای روس و انگلیس برای پیشروی در خاک ایران و بمباران شهرها اتخاذ کرده‌اند تا کتون در هیچ جای دنیا دیده نشده و با هیچ مقرراتی تطبیق نمی‌کند معلوم نیست چه عنوانی برای این عملیات قائل میشوند اتباع آنها در داخل کشور با نهایت آزادی زیست می‌کنند در صورتیکه آنها بدون هیچ سبب و جهتی افراد بیگناها را مورد بمباران و هلاکت قرار می‌دهند لازم است از وزیر امور خارجه تقاضا کنید هر چه زودتر در نزد دولتین روس و انگلیس اقدام مؤثر برای توقف عملیات نظامی بعمل آورند نتیجه مذاکرات را هم فوری تلگراف کنید - جواد عامری

از سفارت ایران در لندن در تاریخ پنجم شهریور جوابی باین شرح رسید :

شماره / ۱۳۲ ۵ شهریور - وزارت امور خارجه - صبح روزی که قشون روس و انگلیس بخاک ایران تجاوز کردند فوراً با وزیر امور خارجه ملاقات و در زمینه آن تلگراف بااو مذاکره و تقاضا کردم برای جلوگیری از واقعه غیرقابل جبران تا دولت شاهنشاهی بتواند یادداشتی که نمایندگان طرفین تسلیم کرده‌اند مطالعه نمایند به قشونشان دستور دهد عودت نمایند و یا لاقلاً هر جا که هستند فوراً توقف کنند . وزیر خارجه جواب داد چون وزیر مختارشان در تهران با اولیای دولت شاهنشاهی در این باب مشغول مذاکرات است مشکل میشود که هم در تهران و هم در لندن در یک موقع مذاکره بعمل آید .

محمدعلی مقدم سفیر ایران در لندن

از سفارت ایران در آنکارا و واشنگتن جوابی نرسید اگر هم رسیده باشد من در آرشيو وزارت خارجه و نخست وزیری چیزی مشاهده نکردم .

مرحوم ساعد در تاریخ ششم شهریور تلگرافی بوزارت خارجه مخابره کرد که روز چهارم شهریور ساعت هفت بعد از ظهر به نامه مولوتوف که شب سوم شهریور ایشان را احضار و یادداشتی دائر بر تجاوز بخاک ایران باو داده بود جواب داد و اعتراض کرده بود مخصوصاً با اشاره به ماده شش عهدنامه ۱۹۲۱ که روسها عمل خود را بآن مساده استناد کرده بودند رد کرده و اشاره کرده بود که هیچ دولت ثالثی قصد نداشته بزور و دخالت مسلحانه اقدامات تجاوزکارانه در خاک ایران بعمل آورد یا خاک ایران را مبدل بمرکز حملات نظامی بر علیه دولت جماهیر شوروی نماید بنابراین با تأیید عدم موافقت باتفسیر غیر صحیح ماده شش عهدنامه مودت / ۱۹۲۱ و اعتراض راجع به سوق موقتی قشون شوروی بخاک ایران آقای کمیسر خارجه به شما اطمینان می‌دهم در صورت احترام کامل به حقوق حاکمیت و تمامیت ارضی و استقلال و مصونیت مرزی ایران دولت متبوعه من همه‌گونه اقدامات برای تشدید مناسبات دوستانه و اقتصادی بین ایران و دولت شوروی بعمل خواهد

آورد

این بود تلگرافاتی که روز سوم و چهارم شهریور به لندن و مسکو و آنکارا و واشنگتن مخابره شد ولی هیچکدام از تهاجم و بیثباتی قشون در شمال و جنوب از طرف روس و انگلیس جلوگیری نکرد .

حالا برمیگردیم بجزئیات و وقایع روز ششم شهریور :

پنج شنبه ششم شهریور - صبح از خواب برخاستم مشغول اصلاح سر و صورت بودم که صدای طیاره بر فراز طهران شنیده شد و بلافاصله صدای انفجار بمب . چون منزلم شمیران (امامزاده قاسم) بود و از آنجا طهران خوب پیدا بود بالای پشت بام رفتم چهار طیاره مروس بودند که در ارتفاع کم پرواز میکردند چند بمب حوالی سلطنت آباد و قصر قجر انداختند خانم اصرار میکرد از رفتن به شهر منصرف شوم با تعجب گفتم خانم در این وضع با سستی که دارم چگونه ممکن است از انجام وظیفه خودداری کنم با تعرض بشهر آمده یکسر بمنزل مرحوم فروغی رفتم که با سایر آقایان ابتدا . حضور شاه برای معرفی برویم و بعد به مجلس رهسپار شویم . بمنزل فروغی که رسیدم دیدم آقای عامری حضور دارند معلوم شد صبح زود مرحوم فروغی از آقای عامری که از جزئیات جریان سیاسی این چند ماه اخیر کاملاً وارد است و مورد اطمینان کامل ایشان میباشد خواهش کردند زودتر بمنزل ایشان بروند و برای تهیه گزارش به مجلس با ایشان گفتگو و تبادل نظر نمایند . فروغی به عامری عقیده داشت و از دیرزمان با او آشنائی کامل داشت و می دانست که عامری علاوه بر اینکه حقوق دان است در سیاست هم بخوبی وارد است مخصوصاً در آن روزهای بحرانی تنها از وزراء کسی بود که از کم و کیف مذاکرات با سفرا آشنائی و اطلاع کامل داشت . چون با سیاستی که منصور داشت که مذاکرات و یادداشتهای دولت و متفقین را از وزراء پنهان می داشت مرحوم سهیلی هم که تازه میرفت وزیر خارجه بشود تسلطی به جریان مذاکرات نداشت . گرچه در کابینه جدید عامری وزیر کشور شده بود با مرحوم فروغی بمناسبت اطمینانی که با او داشت و نظر با اطلاع کامل ایشان از مراتب امر در کارهای سیاسی اغلب با او مشورت میکرد . من که وارد شدم دیدم مرحوم فروغی با آقای عامری مشغول مذاکره هستند . فروغی در جملاتی کوتاه تصمیم و نظریات خود را بیان میکرد و می گفت به عقیده من ادامه جنگ یک کار عبث و بی فائدهای است ما باید هر چه زودتر با آنها صلح کنیم . عامری این نظریه را تأیید میکرد و اظهار عقیده میکرد راه چاره همین است حتی به عقیده من باید دست دوستی بطرف آنها پیش برد تا بدین ترتیب استقلال آینده مملکت محفوظ باشد . مذاکرات آنها باین نتیجه رسید که در اولین جلسه هیئت دولت این نظریه مطرح و با کسب اجازه از پیشگاه مبارک اعلامیه ترک مخاصمه صادر و ابلاغ شود .

در حدود ساعت ۹ وزراء حاضر شدند و دسته جمعی بکاخ سعدآباد برای معرفی دولت رفتیم . مرحوم فروغی نظر داشت ضمن معرفی دولت بحضور شاه اولین جلسه هیئت بسا حضور وی تشکیل شده باشد .

پس از آنکه شرفیاب شدیم و فروغی وزراء را حضور شاه معرفی کرد فروغی اجازه خواسته و شروع به صحبت کرد و قریب یک ساعت نظر خود را توضیح و بیان کرد و در مورد ترک مخاصمه دلیل و برهان آورد و حتی فراموش نمیکنم پیشبینی کرد که در جنگ مسلم محور مغلوب و شکست می خورد با اینکه هنوز در آن موقع امریکا وارد جنگ نشده بود . البته با جریانات و اخبار جنگ در آنروز که قسمت اعظم خاک او کرائین بتصرف آلمان درآمده و هر روز شهرهای تازمای در روسیه بتصرف قشون آلمان درمی آمد و اکثرا "پیش بینی می کردند روسیه بزودی از پای در خواهد آمد و هیتلر بر تمام اروپا مسلط خواهد شد این نظریه مرحوم فروغی که حاکی از دوراندیشی و پیشگوئی بود عجیب بود بعدها معلوم شد که این پیشگوئی صحیح بوده و مقام والای سیاست مدار لایق کهن سال کشور ما یعنی مرحوم فروغی بر همگان روشن شد . باری بعد از صحبت های فروغی بالاخره شاه تسلیم نظر نخست وزیر شد و گفت " هر کاری می خواهید و میدانید به صلاح است بکنید من حرفی ندارم فقط سعی کنید که از آنها برای استقلال مملکت امضاء بگیرید . شاه این حرف را زد و از جلسه بیرون رفت . سپس قرار شد وزراء به وزارت خانه های خود رفته ساعت ده و نیم در مجلس حاضر باشند . فقط فروغی ماند و سهیلی و عامری تا متن اعلامیه ترک مخاصمه را تهیه نمایند .

من به وزارت دارائی رفتم آقایان معاونین مرحوم عضدی و دکتر امینی بدیدن من آمدند و بمناسبت ابقاء در شغل خود بمن تبریک گفتند . من هم مختصری از جریان احضار فروغی و مذاکرات اعلی حضرت و تصمیم دولت را بنظر آقایان رساندم و سفارش لازم برای وضع نان شهر و کارها نمودم و گفتم باید ساعتی بعد به مجلس برای معرفی برویم .

انعام